

УДК 343.23

Абакіна-Пілявська Л.М., здобувач кафедри
кrimінального права НУ «ОЮА»

Причетність до злочину як кримінально-правовий інститут

В статті розглянуто поняття та характеристика ознак інституту кримінального права. Доводиться, що сукупність правових норм, які видаються достатніми для належного та повного закріплення причетності до злочину в законодавстві України, - виступають у якості самостійного кримінально-правового інституту.

Ключові слова: причетність до злочину, законодавче закріплення, сукупність правових норм, кримінально-правовий інститут.

В статье рассмотрено понятие и характеристика признаков института уголовного права. Обосновывается, что совокупность правовых норм, которые являются достаточными для надлежащего и полного закрепления прикосновенности к преступлению в законодательстве Украины, - выступают в качестве самостоятельного уголовно-правового института.

Ключевые слова: прикосновенность к преступлению, законодательное закрепление, совокупность правовых норм, уголовно-правовой институт.

The article considers with the concept and characteristic features of the institute of criminal law. It is proved that the set of legal rules which is issued sufficient for proper and complete consolidation of the implication to the crime in the legislation of Ukraine acts as an independent criminal institution.

Keywords: implication to the crime, legislative strengthening, body of law, criminal institution.

Причетність до злочину у доктринальному кримінально-правовому вимірі трактується з різних підходів, пройшовши історично довгий шлях еволюції від складової частини вчення про співучасть, особливої форми співчасті, – до самостійної категорії кримінального права. Однак, ми пропонуємо визначення причетності до злочину як самостійного правового інституту на сучасному етапі її становлення як в площині науки, так і в законодавстві, як в соціологічному, так і політико-правовому полі.

Постановка проблеми. Сьогодні є необхідним створення моделі причетності до злочину в кримінальному праві та законодавстві України, яка б узагальнювала наукові доробки за принциповими питаннями причетності до злочину, враховувала би потреби практики, і водночас, містила б у собі ефективну науково обґрунтовану концепцію. Саме розробка такої концепції виступає **метою** даного дослідження.

Стан дослідження. Вивченням питань причетності до злочину займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, зокрема Ф.Г. Бурчак, Р.Р. Галіакбаров, П.Ф. Тельнов, А.П. Козлов, М.І. Бажанов, В.В. Сташин, В.Я. Тацій, О.М. Лемешко, М.І. Мельник, В.А. Клименко, Б.В. Лисенко, П.І. Гришаєв, Г.А. Кригер, Г.Г. Руйков, А.А. Піонтковський, М. Меркушев, М.І. Ковальов, М.К. Гнєтнев та інші.

Виклад основного матеріалу. Методологічне дослідження будь-якого кримінально-правового явища допомагає виявити адекватність його ознак, охарактеризованих в науці та законодавстві, встановити властивості фактично вчинених противправних діянь, виявити існуючі прогалини в позитивному праві, громіздкість або неконкретику нормативного тексту, оптимальність об'єму криміналізації чи декриміналізації та відповідності передбачених заходів кримінально-правового впливу.

Так, при визначенні місця причетності до злочину в кримінальному праві, розробці

конкретних норм, які б закріплювали поняття, види та особливості такої протиправної поведінки, керуємось ідеєю адекватного та ефективного законодавчого урегулювання. Такий підхід, за своєю суттю відповідає тенденціям міжнародної та державної кримінально-правової політики, відповідає загальновизнаним принципам верховенства права, законності, гуманізму, соціальної справедливості та ін.

Окрім того, наступним та не менш важливим аспектом ідеї конструювання самостійного інституту причетності до злочину як теорії, виступає необхідність максимально точного фіксування межі між злочином та незлочинною поведінкою. Вважаємо, що така межа має бути чітко встановлена та визначена саме за допомогою нормативної оцінки та законодавчого закріплення.

Варто зауважити, що із чинних норм стосовно причетності до злочину не випливає чітких підстав кримінальної відповідальності причетних до злочину осіб, відсутнє об'єктивне встановлення кола таких осіб, не міститься ґрунтовних критеріїв розмежування між причетністю та співучастию у злочині, немає вказівок на розмір, характер і принципи призначення покарання причетним до злочину особам.

Нормативні визначення правових термінів є органічною частиною понятійного апарату кримінального права, виступаючи при цьому важливим елементом всієї системи даної галузі [1].

Конструювання дефініцій в кримінальному законодавстві – прийом законотворчої техніки, що виконує функцію закріплення, обмеження, сутність якого – це створення нормативно-орієнтованих визначень юридичних термінів. Фіксуючи в дефініціях кримінально-правові поняття, законодавець встановлює тим самим межі кримінально-правового регулювання. Однак законодавче визначення такого терміну не може залишатися незмінним, воно схильне піддаватися природним корективам, які відповідають різним етапам розвитку кримінального законодавства та суспільних відносин в державі [2, с. 194].

Нормативне закріплення причетності до злочину не має обмежуватися визначенням лише одного чи декількох конкретних юридичних термінів, цього, на нашу думку, буде недостатньо для розбудови належної концепції причетності в кримінальному законодавстві. Спробуємо довести теорію того, що вирішити поставлене завдання належного врегулювання причетності до злочину може бути здійснене лише з позиції конструювання його як самостійного правового інституту.

Обґрунтовуючи природну сутність інститутів, дослідники розмислювали над сферою компетенції інститутів. Вони акцентували увагу на тому, що політичні та правові інститути слугують задоволенню такої фундаментальної життєвої потреби суспільства, як забезпечення безпеки та соціального порядку [3].

На противагу «природному» обґрунтуванню виникнення інститутів, в це поняття включаються (зокрема, М. Вебером та К. Марксом) елементи «штучності», або соціальної інженерії. Інститути починають розглядати як конструкти, що склалися в результаті послідовно проведеної людьми об'єктивації реальності. Крім цього, Т. Парсонс, приміром, вбачав у них сукупність специфічних нормативних комплексів, задіяних в процесі регуляції статусно-рольової поведінки індивідів [4, с. 10-19].

Інститут права, в свою чергу, – це об'єктивно виділена в середині декількох чи однієї галузі права сукупність взаємопов'язаних юридичних норм, що регулюють невелику групу видових споріднених відносин та виступає наступною після норми права системоутворюючою ланкою [5].

Інститут права представляє собою сукупність правових норм, які регулюють вид (групу) однорідних суспільних відносин. Поряд з цим, така системна одиниця галузі права характеризується певними властивостями:

- однорідність соціального змісту (кожний інститут права призначений для регулювання самостійної, відносно відокремленої групи суспільних відносин або актів поведінки суб'єктів);
- юридична єдність правових норм (норми, які входять до інституту права, утворюють єдиний комплекс, що виражається в загальних положеннях, правових принципах, специфічних правових поняттях);
- нормативна відокремленість (тобто, відокремленість норм, що утворюють інститут, в розділах, частинах, інших структурних підрозділах нормативно-правового акту);
- повнота регульованих відносин (інститут права включає такий набір норм, який призначений для забезпечення повного, без прогалин типу регулювання суспільних відносин) [6, с. 165].

Отже, інститут права, в першу чергу, представляє собою специфічну сукупність правових норм, це системаутворююча ланка будь-якої галузі права, за допомогою якої держава домагається урегульованості тих чи інших суспільних відносин, навколо одного чи декількох об'єднуючих факторів.

Так, встановлення інституту причетності дозволить судовим і правоохранним органам уникнути недоцільного і не викликаного потребами боротьби зі злочинністю розширення кола співучасників [7, с. 206].

У юридичній науці поняття правового інституту традиційно досліджувався в рамках проблеми системи права. Спільність методологічного підходу до визначення змісту правового інституту в праві визначила рамки дискусії навколо відповідного поняття в дві групи типових точок зору, які істотно розрізняються між собою. Перша точка зору ґрунтуються на думці С.С. Алексєєва про те, що правовий інститут – це компактна сукупність (підрозділ, група) юридичних норм всередині галузі права, які забезпечують цілісне самостійне регулювання групи суспільних відносин або реалізацію особливої функції в цьому регулюванні, містять в собі специфічну юридичну конструкцію, окремі загальні положення, принципи і, як правило, відокремлюються всередині нормативного акту у вигляді розділів чи інших структурних елементів [8, с. 216].

Так, В.П. Коняхін узагальнює певні властивості правового інституту, та вказує, що це не будь-яке об'єднання юридичних норм, а лише таке, яке міститься в рамках однієї галузі права; забезпечує цілісне регулювання відокремленої групи суспільних відносин або реалізацію особливої функції; має відносну самостійність; містить загальні положення, поширювані на всю групу норм, які входять в нього; має технічне відокремлення всередині галузевого нормативно-правового акту (частина, розділ, параграф тощо) [9, с. 157].

Так, на думку Є.С. Тенчова, кримінально-правовий інститут об'єктивно міститься всередині галузі і складається із сукупності юридичних норм, що регламентують відповідальність за посягання проти групи однорідних суспільних відносин (інститути Особливої частини) або визначають принципи, функціональне призначення, підстави або окремі сторони покладання на громадян позитивної чи ретроспективної відповідальності (інститути Загальної частини) [10, с. 61].

На підставі проведеного аналізу термінології та спектру наведених визначень, вважаємо, що інститут Загальної частини кримінального права – це закріплений у

рамках окремого розділу Загальної частини кримінального закону структурний елемент системи кримінального права, який представляє собою сукупність нормативних приписів, призначених для регулювання відокремленої групи відносин, які виникають з приводу або в результаті встановлення найбільш загальних умов (ознак) злочинності та караності суспільно небезпечних діянь.

Для підтвердження пропонованої теорії самостійного кримінально-правового інституту причетності до злочину варто визначити особливі ознаки даного суспільно-небезпечної виду поведінки, які виступають системоутворюючими факторами, серед яких пропонуємо:

- суспільно небезпечна діяльність причетних осіб, не будучи співучастию в злочині, завжди пов'язана з основним (попереднім) злочином. Такий зв'язок, варто зазначити, є досить умовним, своєрідним, його неможливо назвати ні причинним, ні винним. Спостерігається похідний характер причетності від основного (попереднього) злочину;

- дії причетних осіб не є і не можуть виступати причиною злочинного результату основного (попереднього) злочину;

- в порівнянні із співучастию причетність до одного і того ж злочину є менш суспільно небезпечною діяльністю, оскільки остання не знаходиться в причинному зв'язку з фактом скоєного основного (попереднього) злочину;

- діяльність, яка утворює причетність до злочину завжди пов'язана зі злочинами третіх осіб;

- в діяннях, які утворюють причетність до злочину, на відміну від співучасти, відсутня ознака спільноти, в тому числі спільний злочинний результат, а також причинний зв'язок між спільними діями і спільним злочинним результатом;

- між здійсненням злочину виконавцем і поведінкою причетної особи відсутній винний зв'язок;

- відповідальність причетної до злочину особи є самостійною і не залежить від відповідальності осіб, винних у вчиненні основного (попереднього) злочину.

Причетність до злочину не сприяє ні діяльності одного чи декількох виконавців, ні співучасників, не обумовлює злочинний наслідок, а посягає на відносини у сфері правосуддя, перешкоджає встановленню особи злочинця та обставин злочину, чинить перешкоди на шляху встановлення істини у кримінальному провадженні, віддаляє момент затримання винної особи, притягнення останньої до кримінальної відповідальності та відновлення соціальної справедливості.

Так, для належного закріплення положень щодо причетності до злочину, об'єктивного визначення родового поняття та урегулювання питань щодо цього противного діяння, вважаємо за необхідне передбачення ряду однорідних норм в самостійному розділі Загальної частини Кримінального кодексу України.

Нормативне закріплення причетності до злочину серед положень про співучасть у злочині ніяким чином не вирішил ряд поставлених перед науковцем та практиком питань, введення в законодавство лише родового поняття причетності та закріплення його властивостей лише частково прояснить ситуацію. Тим паче, якщо таку норму залишили в розділі, присвяченому питанням співучасти, це не внесе ніяких суттєвих змін в уже існуючі нормативні ситуації.

Поряд із законодавчим визначенням причинності до злочину, необхідним є вирішення ряду інших принципових питань, як то види причинних до злочину діянь, їх етимологія та кримінально-правова характеристика.

Однак і такого змісту буде не достатньо для урегулювання та встановлення всіх специфічних особливостей даного протиправного виду людської поведінки.

Тому, для визначення повного та об'єктивного вираження всіх питань щодо причетності до злочину, передбачення правових норм завершеного характеру, вважаємо за необхідне поряд із родовим поняттям вирішити широке коло інших питань, як то:

- перелік видів причетності до злочину;
- підстави кримінальної відповідальності за причетність до злочину;
- урегулювання спеціальних питань причетності до злочину, як то звільнення від кримінальної відповідальності;
- положення заохочувального характеру для більш ефективного стимулювання позитивної поведінки особи та підвищення рівня правосвідомості громадян;
- окреслення кола осіб, які не можуть бути піддані заходам кримінально-правового впливу за вчинення причинності до злочину;
- визначити критерії розмежування між співучастю та причинністю до злочину;
- проведення чіткої межі між незлочинною поведінкою та причинністю до злочину.

Таким чином зазначаємо, що коло принципових питань щодо причинності до злочину не вичерpuється лише самим визначенням родового поняття, а складає форматний перелік питань, які стоять на шляху до достатнього та належного урегулювання цього кримінально-правового явища на рівні законодавства задля чіткого розмежування із інститутом співучасті та встановлення конкретних та однозначних підстав для кримінальної відповідальності причинних до злочину осіб.

Конструювання групи норм щодо причинності до злочину має відбуватись планово-мірно та піддаватись загальним та галузевим правилам юридичної техніки, із використанням доступного та належного інструментарію правотворчої діяльності.

Відтак, здійснення цілісного відображення істотних характеристик і закономірних зв'язків певної сфери реальності, як підтвердження теорії самостійного інституту причинності до злочину, приводить до визначення специфічних ознак групи норм, яка має бути встановлена задля законодавчого закріплення причинності в Загальній частині Кримінального кодексу України.

Враховуючи весь спектр питань, які мають вирішувати юридичні норми щодо причинності до злочину, можливим є визначення останніх як єдиного комплексу норм, що має виражатися в загальних положеннях, правових принципах, специфічних правових вимогах та нормативних обмеженнях, доступних для правозастосованої діяльності.

Поряд з цим, єдиною лінією такі норми мають бути поєднані завданням урегулювати суспільні відносини, які виникають по відношенню до основного (попереднього) злочину, полягають у перешкоджанні здійсненню правосуддя над злочинцем, розкритті злочину, встановленні всіх об'єктивно необхідних обставин вчинення основного злочину, але при цьому не характеризуються ознаками співучасті та не утворюють її окрему форму. Резюмуючи, варто зазначити, що по своїй суті та кримінально-правовій природі, такий комплекс норм має бути однорідного соціального змісту, що, в свою чергу, виступає однією із фундаментальних ознак будь-якого інституту права.

Видається також необхідним, передбачити зазначений комплекс правових норм щодо причинності до злочину як окрему структурну одиницю Кримінального кодексу України, а саме окремого розділу в Загальній частині. При цьому, такі нормативні положення мають характеризуватися повнотою, доступністю, завершеністю та

узгодженістю конструювання такого розділу.

Отже, специфічна роль інституту причетності до злочину полягає в тому, що в його нормах мають розкриватися загальні об'єктивні та суб'єктивні ознаки, властиві випадкам вчинення умисного або необережного діяння, без ознак співучасті, яке б не обумовлювало та не сприяло вчиненню основного (попереднього) злочину; визначалося б коло осіб, відповідальних за таку злочинну поведінку; встановлювався б правові підстави кримінальної відповідальності за вчинення причетного до злочину діяння тощо.

Таким чином, здійснюється кристалізація системи світоглядних, теоретичних, методологічних, ціннісних уявлень прийнятих науковим співтовариством в якості моделі постановки та вирішення наукових проблем причетності до злочину.

Саме в розрізі такого моделювання правових норм щодо причетності до злочину та імплементація останніх до Загальної частини Кримінального кодексу, епістемологічно відповідає об'єктивній дійсності та особливостям реалізації причетного до злочину діяння, а значить, ґрунтуючись на засадах комплексної охорони суспільних відносин та запобігання злочинам.

Відтак, кримінально-правовий інститут причинності до злочину має визначатися як сукупність правових норм, закріплених в рамках окремого розділу Загальної частини Кримінального кодексу, призначених для урегулювання суспільних відносин, які виникають з приводу умисних або необережних протиправних діянь без ознак співучасті, які пов'язані з основним злочином, але не сприяли та не обумовлювали його вчинення та посягають на суспільні відносини у сфері правосуддя.

У період реформування кримінально-правової політики в нашій державі, в тому числі і кримінального законодавства, особливої актуальності набувають наукові розробки, присвячені теоретичним основам її побудови та подальшого вдосконалення в цілому, конкретизація підстав кримінальної відповідальності, визначення коло осіб, які за належних умов можуть бути піддані заходам державного примусу, заповнення існуючих прогалин в позитивному праві.

Висновки. Відтак, сукупність норм щодо причинності до злочину за допомогою яких можливим є вирішення всього спектру не урегульованих в чинному законодавстві питань характеризуються основними ознаками самостійного інституту права, визначеними в теорії, а саме: виступають складовою галузі кримінального права; містять визначену однорідність змісту суспільних відносин, на регулювання яких і направлені дані норми; разом з тим, складаються з норм права, що об'єднані спільним предметом регулювання; мають містити нормативну впорядкованість; відзначається відносна самостійність та юридична єдність норм щодо причинності до злочину, що по своїй суті проявляється як в змістовному, так і юридичному вираженні.

З урахуванням особливостей внутрішньої побудови кримінального права, його поділу на відповідні структурні елементи, нормативне урегулювання причинності до злочину вбачається необхідним та достатнім лише в якості самостійного повного, змістового та завершеного інституту кримінального закону. Такий підхід повною мірою відповідає вимогам кодифікації та систематизації Кримінального кодексу України, послідовному та об'єктивному викладу нормативного матеріалу, що допоможе оптимізувати юридичну техніку та алгоритм правозастосованої діяльності, зорієнтує органи правоохоронної діяльності на підвищення ефективності реалізації норм щодо причинності до злочину, надасть можливість повною мірою використовувати весь превентивний потенціал вказаного інституту кримінального права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Давыдова М.Л. Правовые дефиниции в современном российском законодательстве / М.Л. Давыдова, Н.Н. Волленко. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195_West_pravo_2001_1%283%29/8.pdf
2. Тихонова С.С. Дефиниции в уголовном законодательстве Российской Федерации: способы построения и правила юридико-технического оформления / С.С. Тихонова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2009. – № 2. – С. 194-200.
3. Гавра Д.П. Понятие социального института / Д.П. Гавра. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу:http://www.soc.pu.ru/materials/golovin/reader/gavra/r_gavra1.html
4. Кармазіна М. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять / М. Кармазіна, О. Шурбанова // Політичний менеджмент. – 2012. – № 4-5 (55-56). – С. 10-19.
5. Меленко С. Консолідація як засіб формування інституту права / С. Меленко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univer.km.ua/visnyk/179.pdf>
6. Теория государства и права. Государственный экзамен / [Оборотов Ю.М., Крестовская Н.Н., Крыжановский А.Ф., Матвеева Л.Г.] – Издание седьмое. – Харьков: Одиссей, 2013. – 256 с.
7. Соучастие по советскому уголовному праву / П.И. Гришаев, Г.А. Кригер. – М., 1959. – 457 с.
8. Проблемы теории государства и права / Под ред. С. С. Алексеева. – М., 1987. – 320 с.
9. Коняхин В.П. Теоретические основы построения Общей части российского уголовного права / В.П. Коняхин. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс. – 2002. – 348 с.
10. Тенчов Э.С. Институты уголовного права: система и взаимосвязь / Э.С. Тенчов // Советское государство и право. – 1986. – № 8. – С. 61-63.

УДК 351.713

Квітка Я. М., професор кафедри адміністративної діяльності НАВС, к.ю.н., доцент;
Баранова В. О., юрист консультант ТОВ «Віват Аудит»

Досвід зарубіжних країн у подоланні насильства у сім'ї

Проблема насилиства в сім'ї – це не тільки проблема нашої держави, але й усього світу. При цьому, слід мати на увазі, що проблема насилиства в сім'ї в культурі кожної країни вирішується по-своєму, а це значить, що на міжнародному рівні її треба вирішувати з урахуванням національних, культурних, релігійних та інших особливостей, притаманних кожній з країн. В Україні недостатньо вивчений та мало застосовується досвід розвинених країн по реабілітації жертв насилиства в сім'ї, відсутні відповідні програми соціальної реабілітації для осіб, які вчинили насилиство. Тому доцільно було б перейняти позитивний досвід Канади та інших країн, в яких існує розвинена система допомоги особам, які скоїли насилиство в сім'ї.

Ключові слова: насилиство в сім'ї, насилиство щодо дітей, насилиство проти жінок, попередження, поліція, притулок для жінок, захисний припис.

Проблема насилия в сім'ї – это не только проблема нашего государства , но и всего мира. При этом, следует иметь в виду, что проблема насилия в семье в культуре каждой страны решается по-своему, а это значит, что на международном уровне ее надо решать с учетом национальных, культурных, религиозных и других особенностей, присущих каждой из стран. В Украине недостаточно изучен и мало применяется опыт развитых стран по реабилитации жертв насилия в семье, отсутствуют соответствующие программы социальной реабилитации